

OILA INSTITUTI – BOLANING IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA MUHIM OMILDIR

Bekchanova Shodiyaxon Muhammadjon qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolaning ijtimoiylashuvida oila institutining o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, oilada bola tarbiyasidagi uslublar, uning shaxs rivojlanishiga ta'siri tahlil qilingan. Muallif tomonidan bolaning ijtimoiy rivojlanishida ta'lim muassasasi va oilaning o'zaro hamkorligiga oid taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: oila, ijtimoiylashuv, tarbiya, ta'lim, rivojlanish, hamkorlik, individuallashtirish, integratsiya.

Annotation: This article analyzes the role and importance of the family institution in the socialization of the child. Also, methods of raising children in the family and their influence on personality development were analyzed. The author has developed proposals and recommendations regarding the mutual cooperation of the educational institution and the family in the social development of the child.

Key words: family, socialization, upbringing, education, development, cooperation, individualization, integration.

Xalqimizda “Qush uyasida ko‘rganini qiladi” degan naql bejizga aytilmagan. Har bir ota-ona o‘z farzandi uchun ko‘zgudir. Ularning muomala va munosabati, o‘zini tutishi farzandiga bo‘lgan e’tibori alohida ahamiyatga ega. Buyuk mutafakkir shoirimiz Alisher Navoiy farzand tarbiyasi xususida shunday deydi: “Yosh bolaga nisbatan eng zarur ish bilki, uni kichkinaligidan parvarish qilishdir. Qatrani sadaf tarbiya qilgani uchun odamlarning boshiga chiqib sharaf topdi. Tarbiyaning yana biri bo‘laga ilm-u adab o‘rgatish uchun muallim chaqirishdir. O‘g‘ling bilimsizligicha qolib ketsa, ajab kamchilik bo‘ladi. Unga sening shafqat qilishing foydalidir, lekin buning ortiqchasi zarardir”.

Hozirgi vaqtda oldimizda turgan dolzarb vazifa – Yangi O‘zbekistonning

sog'lom avlodini milliy ruhda tarbiyalash va barkamol avlodni shakllantirishdan iborat. Ana shu sog'lom avlodni tarbiyalash esa "oila" deb atalmish muqaddas dargohdan boshlanadi. Davlatimizning har tomonlama rivoji, muvaffaqiyati ham juda ko'p jihatdan oilaning qay darajada shakllanganligiga bog'liq.

Oila – insoniyat tarixining hamma davrlarida jamiyatning negizi bo'lib hisoblanadi. O'zbekistonliklar uchun oila yuksak qadriyat bo'lib, mana necha yuzlab asrlar davomida e'zozlanib kelinmoqda.

Oila-bu bola ijtimoiy me'yorlar, xulq-atvor qoidalari va qadriyatlari to'g'risida asosiy g'oyalarni oladigan joy. Muayyan yoshga qadar bola uchun ko'nikma va bilimlarni olishning yagona manbai hisoblanadi.

Bolalarning axloqiy tarbiyasi rostgo'ylik, halollik, hamdardlik, sezgirlik, o'zaro yordamga tayyorlik, intizom, xushmuomalalik, o'zini tuta bilish va kamtarlik kabi hayotiy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, u bolada fe'l-atvorning salbiy jihatlariga nisbatan murosasizlik hissini tarbiyalaydi, bu esa bolani jamiyatning to'la huquqli a'zosiga aylantiradi, uning qoidalari bo'yicha yashashga va umume'tirof etilgan qadriyatlarni anglashga o'rgatadi.

Oilada bolaning ijtimoiylashuvining bir necha bosqichlari mavjud:

- Birlamchi (yoki moslashish). Qoida tariqasida, u hayotning birinchi oylaridan boshlab o'smirlik davriga qadar davom etadi. Bu vaqtda bola barcha ma'lumotlarni o'rganadi va tanqidiy baholashsiz tajribaga ega bo'ladi. U sodir bo'layotgan hodisalarga moslashadi va taqlid qiladi.

- Individuallashtirish bosqichi. Bolada umumiy fonda o'zini shaxs sifatida ajratib ko'rsatish istagi bor. Belgilangan ijtimoiy me'yorlarga tanqidiy munosabat shakllanadi. Shaxsning individualligi rivojlanadi, ammo bu davrda dunyoqarash hali mustahkamlangan bo'lmaydi.

- Integratsiya bosqichi. Jamiyatning bir qismi bo'lish istagi paydo bo'ladi, shu bilan birga, agar shaxsning xususiyatlari jamiyatning umumiy qabul qilingan me'yorlariga zid bo'lmasa, bunday integratsiya muammosiz sodir bo'ladi.

Bolaning ijtimoiy rivojlanishini ta'lim muassasasi va oilaning to'liq o'zaro

hamkorligisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Bunda bosh vazifa oilaning tarbiyaviy salohiyatini oshirishdan iborat.

U bir nechta tarkibiy qismlardan iborat:

- Biologik (irsiy omillar ta'sirida shakllangan ruhiy holat).
 - Iqtisodiy (ota-onalarning daromadlari darajasi, ko'chmas mulkka egalik qilish, avtomobil va boshqalar).
 - Psixologik (oiladagi munosabatlar shakli, ota-onalar qanday funksiyalarni bajarishi, ularning pedagogik qobiliyatlari bormi va hokazo).
 - Ijtimoiy (ota-onalarning ijtimoiy mavqei, ularning muayyan etnik guruhga mansubligi, ma'lumot va kasb-hunar darajasi, madaniy rivojlanish darajasi).

Shunga ko'ra, oilaning tarbiyaviy salohiyati uning qanday oila ekanligini aniqlaydigan muayyan omillar ro'yxati belgilaydi. Bu omillarning barchasi u yoki bu darajada oilada bolaning shaxsini tarbiyalash va kompleks rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Oila - bu bola uchun u mavjud bo'lgan, faoliyat yuritadigan, ba'zi kashfiyotlar qiladigan, turli his-tuyg'ularni, shu jumladan hamdardlikni his qilishni o'rganadigan butun dunyo. Bu yerda u o'z xavfsizligini his qiladi natijada bu tuyg'u unga atrofdagi dunyo bilan qo'rqqanidan muloqot qilish imkonini beradi.

Bolaning oilada ijtimoiylashuvi uchun qulay sharoitlar shaxsning jamiyatdagi o'zaro munosabatlarining muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. Faqat ota-onasining (birinchi navbatda, onasining) g'amxo'rlikni his qilish orqali u rivojlanish imkoniyatiga ega bo'ladi, buning natijasida u jamiyatning bir qismiga aylanadi. Albatta, ijtimoiylashuvning boshqa institutlari ham muhim rol o'ynaydi (maktab, tengdoshlar, ommaviy axborot vositalari), lekin zarur poydevor oila qo'yiladi.

Bugungi kunda biz ko'p jihatdan milliy an'analarga va individual xususiyatlarga bog'liq bo'lgan turli xil oilaviy tarbiya uslublariga duch kelmoqdamiz. Shunga qaramay, bizning bolalarga munosabatimiz biz o'ylagandan ko'ra ko'proq avtoritardir.

Nima uchun bu sodir bo'lmoqda? Birinchidan, bu an'ana. Voyaga yetgan

odamlar, hatto o'zlari boshdan kechirganlarini eslasalar ham, ota-onalari qilganlarini takrorlaydilar. Ikkinchidan, oilaviy tarbiyaning tabiati umuman ijtimoiy munosabatlar uslubi bilan juda chambarchas bog'liq: oilaviy avtoritarizm ishlab chiqarish va jamiyat hayotida ildiz otgan buyruqbozlik-ma'muriy uslubni aks ettiradi va kuchaytiradi. Uchinchidan, odamlar ishda, navbatlarda, gavjum transportda va hokazolarda paydo bo'ladigan g'azablanishlarini ongsiz ravishda bolalardan chiqarib oladi. To'rtinchidan, pedagogik madaniyatning pastligi, har qanday ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishning eng yaxshi yo'li kuch ekanligiga ishonch.

Biroq yosh bolalar avtoritarizmni noiloj qabul qilsalar, o'smirlar unga javoban muqarrar ravishda nizolarni keltirib chiqaradi. Yuqori sinflarga kelib ota-onalar bilan munosabatlar uslubi allaqachon o'rnatiladi va ilgari yo'l qo'yilgan xatolarni tuzatish deyarli mumkin bo'lmay qoladi. Agar bu xatolar jiddiy bo'lmasa yoki ularning soni unchalik ko'p bo'lmasa yaxshi bo'ladi. O'smir va ota-onalar o'rtasidagi munosabatlarning mohiyatini tushunish uchun, shuni esda tutish kerakki, bola uchun ona va ota shunday harakat qilishi mumkin:

- hissiy iliqlik va qo'llab-quvvatlash manbai sifatida, ularsiz bola o'zini himoyasiz va yordamsiz his qiladi;
- hokimiyat, kuch, imtiyozlar, jazolar va mukofotlar boshqaruvchisi sifatida;
- namuna, ibrat, donishmandlik va eng yaxshi insoniy fazilatlar timsoli sifatida;
- hamma narsaga ishonib topshirilishi mumkin bo'lgan katta do'st va maslahatchi sifatida.

Katta sinf o'quvchilari va ota-onalar o'rtasidagi eng yaxshi munosabatlar odatda ota-onalar demokratik ta'lim uslubiga rioya qilganlarida rivojlanadi. Bu uslub mustaqillik, faollik, tashabbuskorlik va ijtimoiy mas'uliyatni tarbiyalash uchun eng qulaydir. Bu holda bolaning xatti-harakati izchil va ayni paytda moslashuvchan va oqilona yo'naltiriladi:

- ota-ona har doim o'z talablarining sabablarini tushuntiradi va

ularni o'smir tomonidan muhokama qilinishiga qarshilik qilmaydi;

- ota-onalik vakolati faqat zarur bo'lgan darajada ishlatiladi;
- bolada itoatkorlik ham, mustaqillik ham qadrlanadi;
- ota-ona qoidalarni ishlab chiqadi va ularni qat'iy amalga oshiradi, lekin o'zini xatosiz deb hisoblamaydi;
- u bolaning fikrlarini tinglaydi, lekin faqat uning xohish-istaklaridan kelib chiqmaydi.

Eng muhimi, katta sinf o'quvchilari ota-onalarida do'stlar va maslahatchilarni ko'rishni xohlashadi. Ular mustaqillikka intilsalarda kattalarning hayotiy tajribasi va ko'magi juda zarur. Ular tengdoshlari bilan tashvishlanadigan ko'plab muammolarni muhokama qila olmaydilar, chunki bunda ularga g'urur xalaqit beradi. Oila esa o'smir o'zini eng xotirjam va ishonchli his qiladigan joy bo'lib qolaveradi.

Ko'pincha o'smirlardan Ota-onam meni tinglamaydilar!» degan so'zlarni eshitishingiz mumkin. Ehtimol, bu da'vo asoslidir. Shoshqaloqlik, tinglashni istamaslik, murakkab yoshlar dunyosida nima bo'layotganini tushunish, muammoga o'g'il yoki qizning ko'zlari bilan qarashga harakat qilish, hayotiy tajribangizning xatosizligiga o'zini o'zi ishontirish – bu birinchi navbatda ota-onalar va o'sayotgan bolalar o'rtasida psixologik to'siq yaratadi. Afsuski, ota-onadan tez-tez eshitishingiz mumkin: "Men ishlayman, vaqtim yo'q". Bunda oilaning moddiy farovonligi birinchi o'rinda turadi. Muloqot orqa o'rindiqni egallaydi. Bolalar ota-onalaridan tobora uzoqlashib boradi. Bola va ota-ona o'rtasidagi munosabatlar zaiflashadi. "Men ikki farzandni dunyoga keltirdim va endigina farzandim yo'qligini angladim. Ammo butun umr mehnat qilishim haqiqatan ham mening aybimmi?" degan so'zlarni eshitish naqadar achchiq. Yana bir muammo ota va onaning har biri bolani o'ziga xos tarzda tarbiyalashga urinishi. Bunday hollarda faqat ikkita muammoni hal qilish kerak.

Ota-onalarning birinchi vazifasi umumiy yechim topish, bir-birini ishontirishdir. Agar murosaga kelish kerak bo'lsa, unda tomonlarning asosiy talablarini qondirish shart. Ota-onalardan biri qaror qabul qilganda, u ikkinchisining

nuqtai nazarini inobatga olishi kerak.

Ikkinchi vazifa - bolaning ota-onalarning nuqtai nazarida qarama-qarshiliklarni ko'rmasligiga ishonch hosil qilish, ya'ni. bu masalalarni muhokama qilishda bola ishtirok etmasligi zarurdir. Bolalar aytilganlarni tezda "ilg'ab oladilar" va ota-onalar o'rtasida osonlikcha manyovr qilishadi. Ota-onalar qaror qabul qilishda birinchi navbatda o'z qarashlarini emas, balki bola uchun nima foydaliroq bo'lishini aniqlashlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, oila jamiyatning ajralmas bo'g'inidir. Hech bir xalq, hech bir jamiyat oilasiz yashay olmaydi. Binobarin, uni rivojlantirish, mustahkamlash, barqarorlashtirish nafaqat davlat va jamiyatning, balki, avvalo, ota-onalarning o'zlariga tegishlidir. Bu muhim. Zero, jamiyatning bo'lajak a'zosining shaxsiyati aynan oilada shakllana boshlaydi. Bolaning kamol topishida ota-onaning jonli namunasi juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бабунова, Е.С. Психология семьи и семейного воспитания : учебно-методическое пособие / Е.С. Бабунова. - 2-е изд., стер. - Москва : Издательство «Флинта», 2015.
2. Tasheva N. S. BOLANING IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA OILA INSTITUTINING AHAMIYATI //Analysis of world scientific views International Scientific Journal. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 110-117.
3. Salimovna T. N. The Role of the Family in the Upbringing of Preschool Children //JournalNX. – T. 7. – №. 12. – C. 323-326.
4. Мудрик А.В. «Социальная педагогика: учеб. Для студ. Пед. Вузов»/ под ред. В.А. Сластенино. – 5-е изд., допол. – М.: издательский центр «Академия», 2005.
5. Шакурова М.В. «Методика и технология работы социального педагога». – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2006.
6. Ташева Н. Профессиональная адаптация молодых педагогов в дошкольной образовательной организации //Общество и инновации. – 2024. – Т. 5. – №. 9/S. – С. 190-194.
7. Tasheva N. S. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISHDA OTA-ONALARNING ISHTIROKI //Results of National Scientific Research International Journal. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 177-182.